

A Templomos Lovagrend várai

Hunyadi Zsolt

16

A középkori szerzetes-lovagrendek közül elsőként militarizálódó testület tagjai Salamon templomának szegény lovagjai voltak, akik rendként 1120 elejére önállósodtak, és a jeruzsálemi Sziklatemplom közelében alakították ki első központjukat. Az eredendően világi lovagokból verbuválódott közösség 1129-ben a troyes-i zsinaton kapta meg a pápai jóváhagyást, és első szabályzatukat is ekkor foglalták írásba. Szent János testvéreihez, azaz a johannitákhoz hasonlóan eredeti feladatuk a Szentföldre érkező zarándokok számára nyújtott segítség volt: a Szent Városba, illetve a szent helyekre való eljutásukat kellett felügyelniük. Ennek során részben az észak felől szárazföldön érkező, részben pedig a tengerparti városokból a Jeruzsálembe vezető utakon, valamint onnan a sűrűn látogatott zarándokcélpontokhoz (Betlehembe, Názáretbe, a Jordán folyóhoz) igyekvő európai keresz-

tények biztonságos útját felügyelték. A feladat kettős volt: egyrészt fegyveres kíséretet biztosítottak a zarándokoknak, másrészt szállást, illetve menedéket nyújtottak, hiszen például a Jaffa [ma: Yafo, Izrael] és Jeruzsálem közötti távolságot nem lehetett egy nap alatt megtenni. Mind a fegyveres kíséret, mind a szállás biztosítása olyan logisztikai háttérintézmény-rendszert követelt, amelynek legkézenfekvőbb formája az erődített pontok összefüggő láncolata volt. A várak létrejötte kapcsán azonban már első közelítésre is számos kérdés vetődik fel: hol, mikor, hogyan, kik, mivel, mennyi idő alatt, mennyiért? – és még sorolhatnánk. A kérdések jelentős része ugyan a szentföldi várak mindegyike kapcsán megfogalmazható, alább azonban arra fogunk válaszokat keresni, hogy miben más egy lovagrendi, vagy még inkább egy templomos vár, mint a világiak által emelt vagy fenntartott építmények.

Darbsak várának maradványai
(fotó: Major Balázs)

A mai Izrael, Libanon, Szíria, Törökország és Ciprus területén az európai keresztények által a keresztes mozgalom idején emelt várak sok tekintetben (mindenekelőtt funkciójukban és méretükben) emlékeztettek az öreg kontinensről hozott mintákra. A sikeres hadjáratok után a Tengerentúlon (*Outremer*) maradó telepések birtokaik

hágóinak ellenőrzésével Szíria északi kapuját tartották nyitva a zarándokok számára. Ez a terület – Kilíki (Kis-Örményország) és az Antiókhiai Fejedelemség (1098–1268) északi része –, bár változó intenzitással, de többnyire lovagrendi, jórészt templomos ellenőrzés alatt maradt közel fél évszázadon keresztül. Sajátos módon a templomosok az Antiókhiai Fejedelemségben, illetve a Tripoliszi Grófságban (1102–1289) jóval kevesebb erősséget hoztak létre, mint a johanniták. Ugyanakkor nehéz lenne a templomos várak egyenletes kialakulásáról, illetve fejlődéséről beszélni. Sokkal inkább időszakokat lehet elkülöníteni, amelyek karakterisztikus jegyeit lehet összegyűjteni. Az 1187-es hattíni csatavesztést, majd Jeruzsálem elestét követően Szaladin számos lovagrendi várat elfoglalt, lerombolt, illetve akadt olyan is, amelyet a templomos nagymester szabadságának fejében váltságdíjként adott át a szultánnak. Az eddigre felépített várak többségének jellemzője, hogy vagy eredetileg bizánci, esetleg muszlim építők voltak, vagy lakótornyokból fejlődtek többszörös védművel rendelkező várakká. Szaladin seregével Kis-Örményorszáig is eljutott és számos lovagrendi várat foglalt el, amelyek egy részét le is romboltatta. Mind a johanniták, mind pedig a templomosok számára tehát komoly tanulság lett, hogy csak a megfelelő méretű és megfelelően kialakított várak tudtak ellenállni a muszlim ostromgépeknek.

Bár a 12. század legvégén a templomosok I. (Oroszlán-szívű) Richárd angol királytól (ur. 1189–1199) megszerezték Ciprust, hamar rájöttek, hogy a sziget várait nem tudják ellátni megfelelő létszámú helyőrséggel, így a 13. század elejétől mégis inkább a jelentősen megcsappant területű

központjában olyan lakótornyokat emeltek, amelyek Európában már a 10. század vége óta épültek. A tehetősebbek már fallal is körbevették tornyaikat, sőt a régész szakma nagyjai úgy tartották, hogy a szentföldi várak a bizánci falak és az európai tornyok frigyéből jöttek létre. Ez tulajdonképpen a templomos várak esetében is megfigyelhető, hiszen az 1130-as évek végétől megjelenő objektumok elsősorban tornyok voltak, például a Jaffából Jeruzsálembé (pl. al-Burdzs, Kafr-rut), illetve onnan a Jordán folyóhoz vezető utak mentén (pl. Vörös ciszterna [*Cisterna Rubea*], ma: Bajt Dzsubr al-Tahtáni) emelt épületek. Ezzel egyidőben, tehát még az Edesszai Grófság (1098–1149) fennállásának utolsó éveiben indult meg északon a templomos várak (Roche Roussel [ma: Çalan, Töröko.], Darbsak [ma: Trapesak, Töröko.], Gaston [ma: Bağras, Töröko.]) kialakításának első hulláma, amelynek az Amanosz-hegység

Gaston vára délkeletről
(fotó: Major Balázs)

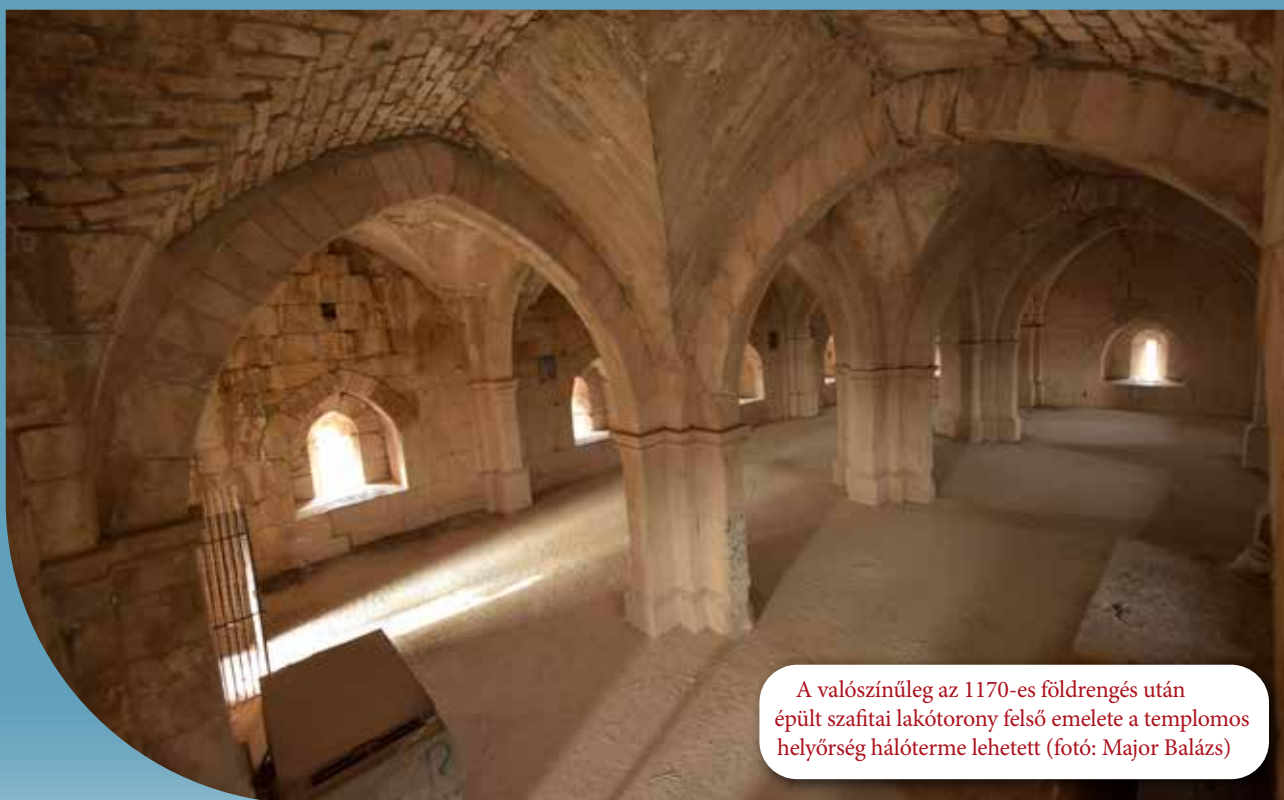

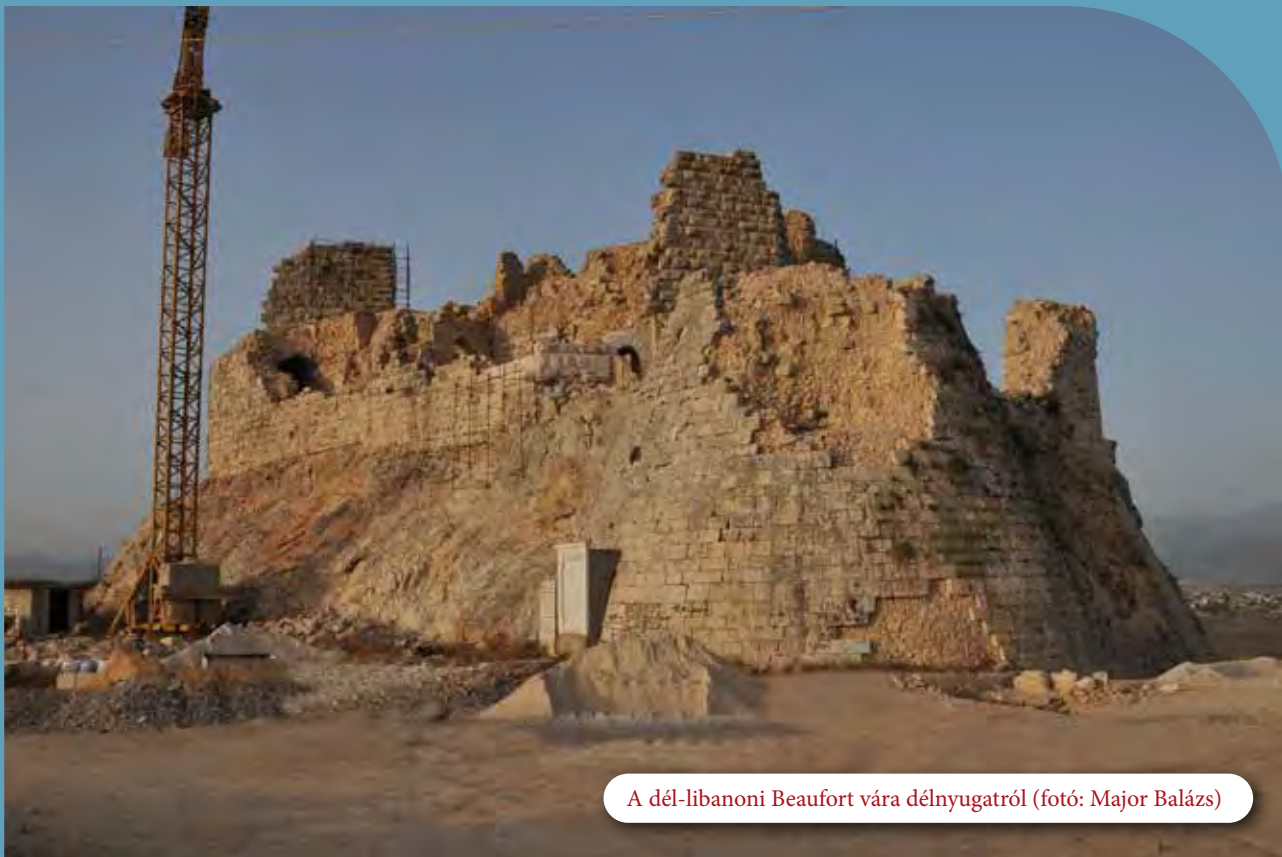
A templomosok a 12. század végén kezdték meg ciprusi központjuk, Gastria kiépítését, melyből mára már szinte csak a sziklaárkok maradtak meg (fotó: Major Balázs)

szentföldi keresztény területeken fogtak várépítésbe, illetve a meglévő váraik átépítésébe. Ennek kapcsán felmerült a régészekben, hogy sajátos lovagrendi minták alakultak ki, sőt még a johannita és a templomos várépítészetnek is vannak megkülönböztető jegyei. Eszerint Szent János lovagjai több európai mintát hoztak magukkal, míg a templomosok előszeretettel követték a bizánci mintákat. Ma már a régészet fősodra elveti ezeket az ötleteket, azzal érvelve, hogy a jegyek egy része inkább korszakosan mutatható ki: pl. a szögletes tornyok gyakoribbak a 12. századi várakban, míg az ostromgépeknek és a földrengéseknek jobban ellenálló kör alakú tornyok elsősorban a 13. században terjedtek el. E téren persze könnyen felismerhető

lovagrendi jegy tűnik fel: nagy méretű várakat a 13. században már csak a lovagrendek építettek. Az építkezés, majd a fenntartás hatalmas költségei a legtöbb világi előkelő lehetőségeit meghaladták, a lovagrendek európai birtokai azonban állandó pénzügyi utánpótlást biztosítottak a tengerentúlon állomásozó tagjai számára. A templomosok esetében a várépítés rejtelseibe a Földközi-tenger partján, Haifától délre 1218-ban felépült Zarándokvár (Château Pèlerin) és a Tiberiás tavától északnyugatra kialakított Szafed [ma: Zefad, Izrael] erődjének (át)építése enged némi bepillantást. A Szentföldre érkező zarándokok kegyes adományából, és részben tényleges munkájuk révén épült fel a tengerpart lenyűgöző hegyfokán a Zarándokvár,

A valószínűleg az 1170-es földrengés után épült szafitai lakótorony felső emelete a templomos helyőrség hálóterme lehetett (fotó: Major Balázs)

A dél-libanoni Beaufort vára délnyugatról (fotó: Major Balázs)

amelynek 4000 fős helyőrsége sikerrel állta ki az 1220-as muszlim ostromot. Ebből az is következik, hogy nagyon rövid idő alatt építették fel a várat, s éppen ezért bizonyos, hogy nemcsak zárandokok, hanem a rend alávetett népei, valamint rabszolgák is dolgoztak az építkezésen. A vár pontos helyét nagyon alapos vizsgálat jelölte ki, és még a falszakaszok megépítésének sorrendjét is hosszas mérlegelés alapján határozták meg. Bár minden adottsága megvolt a várnak, nincs nyoma, hogy a templomosok kikötőként is használták volna. Egyéb célokra azonban annál inkább. Egyrészt a rend vagyonának egy részét itt őrizték, s nem a királyság fővárosának ekkor számító Akkóban, ahol egyébként jelentős templomos épületkomplexum épült. Másrészt a rend egyfajta börtönként is használta a Zárandokvárat. A súlyos bűncselekményekkel vádolt rendtagokat a vizsgálat idejére, illetve a váltságdíjra váró foglyokat itt tartották fogva – mert egyébként a középkor nem ismerte a tartós szabadságvesztés intézményét.

A legrövidebb várépítés (Chastellet/Vadum Jacob, ma: Gesher Benot Yaakov, Izrael) egyébként 5 hónapig tartott, bár maga a Jordán folyónál felépült vár is nagyon rövid életűnek bizonyult: Szaladin még az építés évében (1187) elfoglalta és részben lerombolta. Az egyik leghosszabb (át)építés pedig az említett Szafed erődjét jellemezte, amely egyúttal a legjobban dokumentált szentföldi várépítés-

A templomosok
legendás körtemploma
Tomar várában
(fotó: Major Balázs)

Vrana vára az előtérben a templomosok kápolnájának romjaival (fotó: Major Balázs)

nek is bizonyult. A vár eredendően még 1163 előtt épült, de Szaladin 1188-ban, sok más templomos és johannita erődítménnyel együtt elfoglalta, és védműveit vélhetően lerombolt(atta). Ahogyan a Zarándokvár felépítésére az V. kereszties hadjárat, illetve az azt övező felbuzdulás kínált lehetőséget, Szafed helyreállításának pénzügyi fedezetét a bárók kereszties hadjáratával (1239–1241) felerősödő mozgalom segített előteremteni. Az általános fellendülésen túl azonban egy konkrét támogatója is akadt a rendnek Aignan-i Benedek prelátus személyében. Marseilles püspöke az 1239–1240-es tűzszünet idején Damaszkuszba látogatott, és útja során meglátogatta Szafed romjait is. A látottak arra sarkallták, hogy hazafelé tartván Akkóban felkeresse a templomos nagymestert, és a rend generális káptalanját szólítsa fel a vár újjáépítésére. Bár direkt pénzügyi segítséget nem tudott ígérni, azt vállalta, hogy prédikációival győzi meg a zarándokokot, hogy adományaikkal vagy munkájukkal támogassák az újjáépítést. Pontosán nem rekonstruálható, hogy az önkéntes munkáskész volt-e elégtelen vagy más oka volt annak, hogy számos muszlim fogoly dolgozott az építkezésen, az bizonyos, hogy két évtizeddel később, amikor a püspök újra a Szent-

I. Bajbársz mamlúk szultán

Szidón városát és a hozzá tartozó grófságot az 1260-as mongol támadást követően kapta meg a Templomos Lovagrend, ami tovább bővítette az úgynevezett tengeri várat (fotó: Major Balázs)

földre látogatott már egy lenyűgöző méretű (330×170 méter), káprázatos várat talált hét toronnyal és erős falakkal, ostromgépekkel. Legalább ennyire lenyűgözhetette az 1700 fős helyőrség is, amely ostrom idején 2200-ra is felduzzadt, és amelyben 300 számszeríjász és több száz fős személyzet is volt. Ehhez képest a templomos lovagok 50 fős kontingense egészen kicsinek tűnik, bár sejtéseink szerint a hasonló méretű templomos várak jó részében ez az arány lehetett általános. A vélhetően a püspök kíséretéből való és az újjáépítésről részletesen beszámoló ismeretlen írástudó, a *De constructione Sapheti* című mű szerzője az anyagiakról sem hallgatott. Állítása szerint csak az építkezés első két és fél évében 1,1 millió szaracén aranyat költöttek a templomosok a munkálatokra, amely messze meghaladta a közelben fekvő birtokaikról származó rendi bevételeket. Bármilyen tekintélyparancsolónak tűnt Szafed 1260-ban, 6 évvel később I. Bajbársz mamlúk szultán (ur. 1260–1277) mindössze 16 napig tartó ostrommal bevette a várat. A kétszer ekkora helyőrséggel bíró Zarándokvár viszont soha nem esett el. 1291 nyarán, Akkó, a Szentföld utolsó bástyájának eleste után a templomosok sorsára hagyták a várat. Az utolsó erősségük a szíriai Tortosa [ma: Tartús] partjainál található Ruad [ma: Arwád] (erőd)szigete volt, ahol a templomosok egészen 1302-ig kitartottak.

Szinte bizonyos, hogy ekkora építkezésekre sem világi előkelők, de még a szentföldi államalakulatok uralkodói sem vállalkoztak. Nemcsak a beruházás költségei voltak elképesztőek, de a felépült várak fenntartása is hatalmas és állandó terhet jelentett. A tengerparthoz közel, a mai Libanonban található Litáni folyó partján álló Beaufort [ma: Shaqíf Arnún, Szíria] várának fenntartása évi 40.000 aranyába került a rendnek. Ezért sem meglepő, hogy a 13. században már szinte az összes jelentős szentföldi várat a lovagrendek kezelésében találjuk, és a világiak inkább rendszeres vagy alkalmi adományokkal segítették az erődök felépítését, fenntartását és javítását. Ezt a támogatást Salamon templomának szegény lovagjai természetesen nemcsak a Szentföldön, hanem a Peloponnészoszi-fél-

Szaladin egyiptomi szultánt ábrázoló miniatúra 1185-ből

I. Bajbársz szultán ezüstdirheme

szigeten (Morea), a Hispán-félszigeten (pl. a kasztíliai Segoviában és a portugál Tomarban) is megkapták. Sőt, az európai templomos tartományokban is, ideértve Közép-Európát is. A mai Horvátország területén található Vrana, eredetileg a magyar–szlavón tartomány vára volt, amelyet a templomosok 1311–1312-es feloszlata után „megörököltek” a johanniták, és 1328-ban arra a méltatlan sorsra jutott, hogy már nem a hitlenek ellen védte a János-lovagokat, hanem a helyi martalócok támadásaitól.

Végül, de nem utolsósorban fontos kiemelni, hogy a világiak által épített vártól eltérő lovagrendi, s ily módon templomos építészeti emlékek arról tanúskodnak, hogy ezek egyúttal egy szerzetesrend helyi központjaként is funkcionáltak, így az ehhez szükséges szakrális és egyéb épületrészeket is magukba foglalták, a korábban említett, zarándokok befogadására és ellátására kialakított terekkel együtt. Bár a számtalan át- és újjáépítés miatt a régészek számára rendkívüli kihívást jelent a várak építési kronológiájának pontos rekonstruálása, az utóbbi néhány évtized komoly előrelépést hozott a korábbi tévhitek lebontásában.

